

7 · Fra neutralitet til alliancemedlemskab 1945-1949

Danmarks optagelse i De Forenede Nationer (1945)

Det første store danske sikkerhedspolitiske anliggende i efterkrigsperioden var spørgsmålet om Danmarks optagelse i FN. Vigtigst var det, om Danmark overhovedet blev inviteret ind i organisationen. Derpå kom spørgsmålet om, hvorvidt Danmark faktisk ønskede optagelse i FN. Det første spørgsmål var kompliceret. FN var en organisation for krigens sejrherre og deres medkæmpere, og Danmark havde aldrig erklæret Aksemagterne krig. Tværtimod havde Danmark accepteret fredsbesættelsen i 1940. Året efter havde regeringen underskrevet Antikominternpagten, og frem til august 1943 havde danske regeringer forhandlet med besættelsesmagten. Derpå havde departementscheferne i samarbejde med og efter anvisninger fra det politiske system videreført den linje.¹ Set fra udlandet havde Danmark således ikke just profil af allieret medkæmper.

Spørgsmålet var derfor, hvordan „de 3 store“ – Storbritannien, USA og Sovjetunionen – betragtede Danmark. Her må sondres mellem Storbritannien og USA på den ene side og Sovjetunionen på den anden side. Fra britisk og amerikansk side blev det besluttet, at Danmark skulle inviteres ind i FN. Forklaringen var formentlig følgende: Ved at anerkende samarbejdspolitikken var det sandsynligt, at de gamle partier genvandt fodfæstet efter befrielsen. Dermed var der mulighed for kontinuitet og stabilitet i dansk politik. Skete det ikke, risikerede man at fremme kommunisternes stilling i dansk politik. Samtidig spillede det en rolle for britisk og amerikansk politik, at der i de to landes administrationer eksisterede en forståelse for dansk politik under besættelsen.²

Set fra sovjetisk side stillede tingene sig anderledes. I 1941 havde Danmark brudt de diplomatiske forbindelser med Sovjetunionen. Derpå havde danske myndigheder arresteret dele af det sovjetiske gesandtskab, ligesom fremtrædende danske kommunister var blevet interneret efter DKP's illegalisering. Tilslutningen til Antikominternpagten og de danske østfrontfrivillige havde heller ikke fremmet et positivt sovjetisk syn på Danmark. Sovjetunionen ønskede derfor ikke at anerkende det politiske establishment i Danmark. Efter meget diplomatisk tovtrækkeri med Vestmagterne valgte Sovjetunionen dog

¹ Jørgen Hæstrup, ... *til landets bedste*, bd. I-II, 1966-1971.

² Erik Thostrup Jakobsen, *Foden i døren. Danmark mellem England og Sovjetunionen 1944-45*, 1984; Hans Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen*, 2001, s. 272ff; Bo Lidegaard, *I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1918-1958*, 1996, s. 312-19.

Hartvig Frisch
(Folketinget)

at anerkende Frihedsrådets indsats under besættelsen. 9. maj 1945 modtog Danmark derfor en invitation om optagelse i FN.³

Hvad var den danske holdning? Kan man overhovedet tale om ét dansk synspunkt? Svaret er bekræftende, hvad angår spørgsmålet om *tilslutning* til FN, for alle på Rigsdagen ønskede Danmark optaget i FN. Det var de gamle politiske partier og Frihedsrådet allerede blevet enige om i 1944.⁴ Den 5. maj udtalte statsminister Vilh. Buhl da også, at Danmark sigtede mod optagelse i FN; og ved Rigsdagens åbning den 9. maj gentog han budskabet.⁵ 5. juni – Grundlovsdag – skrev socialdemokraten Hartvig Frisch, Erik Husfeldt fra Frihedsrådet og Henrik Kauffmann som repræsentant for De Frie Danske Danmark ind i FN som medlem nr. 50.⁶ I den sikkerhedspolitiske debat syntes der at herske enighed blandt politikere og modstandsfolk om landets fremtidige udenrigs- og sikkerhedspolitiske linie: For det første mente alle debattører, at den isolerede neutralitet hørte en svunden tid til. Nu gjaldt det FN-medlemskabet. For det andet syntes alle enige om, at det danske forsvar fremover skulle opfylde de krav, som FN stillede. Og det var næsten 2/3 af befolkningen enig i. I sommeren 1945 stillede Gallup spørgsmål om, hvorledes befolkningen stillede sig til et „stærkt forsvar“. Næsten 62 pct. af de adspurgte var tilhængere heraf.⁷

I september 1945 skulle Rigsdagen ratificere tiltrædelsen til FN.⁸ Her ses de første antydninger af Rigsdagens splittelse i udenrigspolitikken. For selvom alle var enige om optagelsen, opstod der hurtigt diskussion om 1930ernes udenrigspolitik. Fra Befrielsesregeringens side anførte udenrigsminister

³ Det står delvist uafklaret, hvorfor Sovjetunionen valgte at acceptere dansk optagelse i FN. Mary Dau vurderer, at Kremil i krigens slutfase erkendte, at Danmark de facto var beroende indenfor de vestalleredes indflydelsessfære. Mary Dau, *Danmark og Sovjetunionen 1944-49*, 1969, s. 38ff. Lidegaard argumenterer for, at sovjetisk anerkendelse var en måde, hvorpå Moskva sigtede mod at fremme et godt forhold til Danmark i årene efter befrielsen. Bo Lidegaard, *I Kongens Navn*, s. 364. Bent Jensen anfører, at sovjetisk politik snarere afspejlede et forsøg på at gøre Danmark mere venligt stemt over for Sovjetunionen. Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Danmark og Sovjetunionen 1945-1969*, 1999, s. 80-82. Se også Erling Foss, „Forholdet til Sovjetunionen“ i Vilhelm la Cour (red.), *Danmark under besættelsen bd. 3*, 1947, s. 596-98.

⁴ Jørgen Hæstrup, *Hemmelig Alliance*, bd. II, s. 238-92.

⁵ „Statsminister Buhls Radiotale den 5. Maj“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 16. årg. nr. 1 (Maj 1945), s. 10-15, her s. 12-13; jf. Vilh. Buhl, „Rigsdagens Aabning“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945*, 9. maj 1945, s. XI-XIII, her s. XI.

⁶ Se hertil Niels Finn Christiansen, *Hartvig Frisch. Mennesket og politikerens. En biografi*, 1993, s. 249-53.

⁷ Hans Branner, „Vi vil fred her til lands ... En udenrigspolitisk linie 1940-1949-1989?“, *Vandkunsten*. Tema: Historie og myte. Et liv med den 9. april, (3) 1990, s. 52; Ole Bjørn Kraft, *Frem mod nye tider. En konservativ politikers erindringer 1945-1947*, 1974, s. 80.

⁸ Den eneste der udtrykte skepsis over for Danmarks tilslutning var Oluf Pedersen fra Retsforbundet, der udtalte, at det var med „store Betænkeligheder“, at partiet kunne stemme for Ratifikationen; jf. „1. Beh. af F.t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/1946*, 4. september 1945, sp. 1171-1240, sp. 1217.

Christmas Møller (K), at optagelsen i FN var en „stor Dag“ for landet. Christmas Møller udtrykte regeringens synspunkt, og da denne var en koalitionsregering med deltagelse af de fire gamle partier samt DKP, Dansk Samling og repræsentanter for Ringen, Frit Danmark og De Frie Danske i udlandet, var der ikke plads til partipolitiske markeringer. I den efterfølgende debat blev der imidlertid aftegnet to standpunkter. På den ene side var der DKP. På den anden side var der Rigsdagens øvrige partier. Partierne inden for den anden gruppe støttede alle tilslutningen til FN; vel at mærke på en måde, hvor de lagde luft til dele af 1930ernes udenrigs- og sikkerhedspolitik, medens de samtidig forsvarede deres egne partiers positioner i den sammenhæng.⁹

Fra Det Radikale Venstre bakkede Jørgen Jørgensen op bag medlemskabet af FN, og han pegede på de store opgaver, der ventede Danmark i fremtiden.¹⁰ Tilsvarende anførte Hartvig Frisch, at Danmark som FN-medlem fremover skulle påtage sig de økonomiske og militære byrder, som FN måtte pålægge Danmark. Frisch markerede dog et ønske om nordisk samarbejde. Med en ikke-formuleret henvisning til, at Sverige ikke var optaget i FN, sagde Frisch, at „Nordens samlede stilling“ lå Socialdemokratiet meget på sinde.¹¹ For Socialdemokratiet var den nordiske orientering i udenrigspolitikken et vedvarende fænomen i de første mange efterkrigsår, og årsagerne var flere: Både politiske, økonomiske og partitaktiske forhold spillede her en rolle. Men også ideologisk var socialdemokraterne nordiske 'af hjertet'.¹² Ønsket om fortsat nordisk orientering i udenrigspolitikken blev støttet af Venstres ordfører, Jørgen Gram, der anførte, at det nordiske samarbejde var fostret „gennem Slægtled“, og dette burde landet fortsætte.¹³ I højere grad end Frisch og Gram hæftede Kristen Amby fra Det Konservative Folkeparti sig ved, at Danmark var blevet medlem af et „Verdensborgerskab“. Landet skulle „yde de økonomiske Ofre, der skal ydes, og stille Styrker og Magtmidler til Raadighed og gøre det med Glæde.“¹⁴ Således var de konservative i udgangs-

⁹ Der var dog samtidig en fælles reservation over for Sikkerhedsrådets betydning i FN. For – og det blev anført fra flere sider – de permanente medlemmer af rådet havde langt større indflydelse på den internationale udvikling end FN's øvrige medlemmer.

¹⁰ Jørgen Jørgensen, „1. Beh. af F. t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/1946*, 4. september 1945, sp. 1171-1240, sp. 1205-08.

¹¹ Hartvig Frisch, sst., citeret sp. 1188, 1189. Umiddelbart efter befrielsen ytrede socialdemokraterne talrige gange ambitionen om en fortsat nordisk orientering i udenrigspolitikken. Se eksempelvis Vilh. Buhl, „Rigsdagens Aabning“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945*, 9. maj 1945, s. XI-XIII; jf. også udtalelser af C.V. Bramsnæs og Eiler Jensen, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 16. årg. nr. 1 (Maj 1945), s. 79. Om FN's målsætninger umiddelbart efter anden verdenskrig se *FN, verden og Danmark*, 1999, s. 15-17; om baggrunden for FN se tillige Kristine K.N. Midtgaard, *Småstatens offensive magt- og sikkerhedsstrategi. En analyse af FN-politikens status og rolle i dansk sikkerhedspolitik 1949-65* (upubliceret ph.d.afhandling, 2003), s. 24-27. Sverige blev optaget i FN i 1946.

¹² Thorsten Borring Olesen, „Brødrefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund“, *Den jyske historiker*. Tema: De nordiske fællesskaber (69-70), 1994, s. 151-78.

¹³ Jørgen Gram, „1. Beh. af F. t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/1946*, 4. september 1945, sp. 1204-5.

¹⁴ Kristen Amby, sst. sp. 1198.

punktet mere globalt interesserede end de øvrige gamle partier. Fra de gamle partiers side var der enighed om motivationen bag tilslutningen til pagten.

På den anden side stod DKP. Partiets ordfører Martin Nielsen argumenterede også for tilslutning. Men i modsætning til de øvrige ordførere var det, fordi man dermed ville gøre op med landets udenrigs- og sikkerhedspolitiske tradition. Danmark måtte, anførte han, tilslutte sig modstandsbevægelsens synspunkter.¹⁵ Nielsen antydede, at dansk politik forud for krigen ikke blot havde været tyskorienteret, men også pronazistisk.¹⁶ Samtidig gav han DKP patent på modstandslinjen.¹⁷ Denne udmelding splittede enigheden i Folketinget. Navnlig Christmas Møller og Frisch tog til genmæle. At antyde at udenrigspolitikken i 1930'erne var pronazistisk var for skrap. Det var også forkert. Snarere havde det været politikens mål at skærme Danmark mod den nazistiske fare, hævdede de.

For Frisch var reaktionen også motiveret af mindst tre andre forhold. For det første af striden mellem DKP og Socialdemokratiet (se ovenfor). For det andet må Frischs indlæg ses i lyset af, at Socialdemokratiet sammen med Det Radikale Venstre havde haft hovedansvaret for politikken i 1930'erne. Endelig må Frischs kommentar ses i sammenhæng med Socialdemokratiets trængte position i befrielsessommeren. Partiet havde båret det største ansvar for politikken under besættelsen, og i 1945 eksisterede der ikke megen sympati for den linje i befolkningen. Partiet befandt sig i en tillidskrise, og frygtscenariet var, at DKP ville vinde stemmer ved det kommende folketingsvalg på Socialdemokratiets bekostning. Kommunisternes – og socialdemokraternes – bedste kort var i denne sammenhæng modstandskortet.¹⁸

¹⁵ Endelig mente DKP, at FN var det bedste værn mod en ny verdenskrig, jf. „I. Beh. af F. t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/1946*, 4. september 1945, sp. 1208-13.

¹⁶ Rationalet var, at Danmark i 1930'erne under Stauning-Munch havde undladt at støtte de „demokratiske“ kræfter i Spanien under borgerkrigen, at Danmark i Folkeforbundet havde undladt at fordømme Tysklands aggressioner, og at Stauning i 1937 havde udtalt, at Danmark ikke ville være „Nordens lænkehund“, hvilket af DKP blev tolket som udtryk for, at regeringen afviste etableringen af et fællesnordisk forsvar vendt mod Tyskland. Regeringens udenrigspolitik blev i det hele taget opfattet som pronazistisk.

¹⁷ Martin Nielsen havde kun delvis rygdækning for denne udlægning. For vel var det DKP der havde været den væsentligste organisation i modstandsarbejdet frem til 1943/44. Men modstandsarbejdet havde sin genesis i det politiske livs systemfjender, det vil sige foruden DKP: Dansk Samling og dele af KU. Jf. Aage Trommer, *Modstandsarbejdet i nærbylde. Det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland under den tyske besættelse af Danmark 1940-45*, 1973. Peter Birkelund har siden vist, at dele af KU i hovedstadsområdet var loyalt indstillede til demokratiet; jf. Peter Birkelund, *De loyale oprørere. Den nationalt-borgerlige modstandsbevægelses opståen og udvikling 1940-45 – en undersøgelse af de illegale organisationer De frie Danske, Studenternes Efterretningsstjeneste og Hjemmefronten*, 2000. Men mod krigens afslutning blev modstandsgruppernes politiske sammensætning mere sammensat, jf. eksempelvis den socialdemokratisk ledede 'Ringens' stigende indflydelse fra slutningen af 1943 og begyndelsen af 1944.

¹⁸ Om Socialdemokratiets politiske strategi i befrielsessommeren se Niels Wium Olesen, „Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-1947“ i Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, s. 585-628.

I den efterfølgende debat sparede Frisch ikke på krudtet. Med henvisning til Sovjetunionen og DKP's politiske og ideologiske slægtskab med det sovjetiske kommunistparti anførte han, at man i Danmark havde „en fri Talerstol ... saaledes at man kan sige sin Mening“. Desuden spurgte Frisch retorisk, om Martin Nielsen mente, at Danmark skulle have frasagt sig neutraliteten i perioden fra 23. august 1939 til sommeren 1941 – det vil sige i perioden hvor der havde eksisteret en ikke-angrebspagt mellem Tyskland og Sovjetunionen.¹⁹ Diskussionen mellem Frisch og Nielsen afklarede naturligvis ikke spørgsmålet, men den demonstrerede, at Socialdemokratiet i den offentlige debat hurtigt tog kampen op mod DKP, der allerede i maj 1945 havde erklæret, at „den amerikanske Finanskapital“, „Dollarimperialismen“, „USA-imperialismen og dens Forbundsfæller“ søgte at „kvæle Demokratiet“.²⁰ Samme måned forklarede partiet, at det for Danmark gjaldt om at få det „mest venskabelige og intime Forhold til Sovjetunionen“, der under krigen havde „vist sig som Danmarks og alle smaa Nationers sande Ven og Forbundsfælle“.²¹

Tilslutningen til FN blev ratificeret af et enigt Folketing 7. september 1945. Medlemskabet af FN blev i samtiden betragtet som et brud med landets udenrigs- og forsvarspolitiske tradition. Set retrospektivt var dette dog noget af en tilsnigelse, for ét af sporene i den munch'ske udenrigspolitiske doktrin bestod i at føre en aktiv neutralitetspolitik gennem Folkeforbundet.²²

Tysklandsbrigaden (1947-1949)

Et andet centralt sikkerhedspolitisk debateme var spørgsmålet om, hvorvidt Danmark skulle deltage i besættelsen af Tyskland.²³ Udgangspunktet for debatten var, at formanden for Det Danske Råd i London, den konservative politikere John Christmas Møller, kort før befrielsen foreslog den britiske udenrigsminister, at Danmark efter befrielsen stillede 10-11.500 danske soldater til rådighed for den forestående besættelse af Tyskland.²⁴ Efter at den danske befrielsesregering genfremsatte forslaget, fik det en mere formel karakter.

¹⁹ Hartvig Frisch, „I. Beh. af F. t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1945/1946*, 4. september 1945, sp. 1223-26, her citeret sp. 1223.

²⁰ *Om Situationen og de nærmeste Opgaver*. Politisk resolution fra DKP's centralkomite maj 1945. Citeret s. 1, 2. ABA, DKPs arkiv, ks. 73.

²¹ *Genrejsningens Tid er inde!*, citeret s. 5. ABA, DKPs arkiv, ks. 73.

²² Hans Branner, „Brug og misbrug af den udenrigspolitiske historie“, *Udenrigs* (1) 2004, s. 27-29.

²³ Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955* (upubliceret ph.d.afhandling, 2003), s. 46-66; K.V. Nielsen, „De politiske forudsætninger for Den Danske Brigades udsendelse“ i K.V. Nielsen m.fl. (red.), *Den Danske Brigade/Det Danske Kommando i Tyskland 1947-1958*, 1997, s. 11-35.

²⁴ Christmas Møller forklarede i Udenrigspolitisk Nævn i oktober 1946, at tilbuddet var et forsøg på at fremme britisk velvilje i spørgsmålet om dansk optagelse i FN. Udenrigspolitisk Nævns mødereferat, 4. oktober 1946. RA. UM. 3.E.92.

Umiddelbart tog de britiske myndigheder blot notits af tilbuddet, men de forpligtede ikke danskerne herpå. Det skulle briterne snart fortryde, for længe gik der ikke, før danske politikere og den danske forvaltning begyndte at trække i land i forhold til det oprindelige tilbud, medens de britiske myndigheder samtidig blev mere interesserede heri. Først efter to års forhandlinger undertegnede de to lande 22. april 1947 en aftale, ifølge hvilken Danmark skulle sende cirka 4.000 soldater til den britiske besættelseszone. De første danske tropper rejste til Tyskland i juni 1947.

At dømme efter den offentlige debat i befrielsessommeren var spørgsmålet ukontroversielt. Alle partier på Rigsdagen var på det tidspunkt indstillede på, at Danmark skulle deltage i besættelsen af Tyskland. Den gamle fjende var besejret, og besættelsen var som bekendt en opgave for sejrsmagterne. Med optagelsen i FN var Danmark reelt anerkendt som allieret medkæmper, og derfor var opgaverne syd for grænsen også en sag for Danmark. Naturligvis. Flere gange tilbød den danske regering i fuld offentlighed danske troppebidrag til besættelsen af Tyskland.²⁵

På trods af ovenstående ses de første antydninger af en mere reserveret holdning allerede i Befrielsesregeringens periode. I fortrolige diskussioner med regeringen anbefalede Krigsministeriet i sommeren 1945, at regeringen opnåede forandringer i forhold til det oprindelige tilbud. Ifølge Krigsministeriet måtte regeringen sigte mod at få reduceret det antal af tropper, der forventedes at skulle gøre tjeneste i Tyskland. Krigsministeriets udspil var en reaktion på en britisk henvendelse fra august samme år.²⁶ Den reserverede holdning, der eksisterede i ministeriet, blev ikke formuleret i offentligheden. Forbeholdene blev først givet offentligt til kende efter oktobervalget. Det havde formentlig følgende forklaring: I sommeren 1945 var der ingen – i al fald ikke blandt dem, der ønskede en fremtid på Christiansborg – der argumenterede åbent for noget, der kunne opfattes som en tilbagevendende til 1930ernes forsigtige udenrigspolitik. Den syntes kompromitteret. Med valget vel overstået var der nok sket forskydninger i mandaternes fordeling på Christiansborg (Venstre var blevet større, Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti mindre, medens DKP havde opnået det største stemmetal nogensinde), men det politiske system havde overlevet. Dermed påbegyndtes en normalisering af politikken.

Normaliseringen betød, at træk af landets politiske linje fra 1930erne begyndte at indfinde sig i såvel indenrigs- som udenrigspolitikken. I udenrigspolitikken handlede det om brobygning, ikke-blokpolitik, den nordiske linje og

²⁵ Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati*, s. 47.

²⁶ Harald Petersen, „Forslag til Lov om Bemyndigelse til at foretage de for Afsendelse og Opretholdelse af en dansk Besættelsesstyrke i Udlandet fornødne Foranstaltninger“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1946-47*, 28. april 1947, sp. 3905-20.

en „aktiv neutralitetspolitik“.²⁷ Denne normalisering ses så tidligt som i december 1945, da den nye udenrigsminister, den skolede diplomat og partiuaafhængige Gustav Rasmussen, i december 1945 stillede den britiske forvaltning et spørgsmål om, hvorvidt de britiske besættelsesmyndigheder overhovedet havde brug for danske tropper i Tyskland.²⁸ Spørgsmålet kunne synes ubetydeligt, men det var det ikke, for det var et udtryk for, at den danske regering begyndte at trække i land i forhold til Christmas Møllers tilbud. At regeringen var i bevægelse bekræftedes senere på måneden, da generalløjtnant Ebbe Gørtz, der tillige var hærchef, lod den danske offentlighed vide, at dansk deltagelse i besættelsen syd for grænsen var betinget af, at Storbritannien leverede militært materiel til Danmark; gratis.²⁹ Den uforbeholdne støtte til dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland var således under forandring. I første omgang havde hele det politiske liv støttet tanken. Trekvart år efter befrielsen var Venstre-regeringen og den danske hærchef begyndt at formulere sig mere forbeholdent herom. Også i den offentlige debat.

I 1947 var danske og britiske myndigheder alligevel nået så langt med forhandlingerne om dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland, at parterne havde fundet frem til et lovforslag, der blandt andet gik ud på, at Danmark skulle sende 4.000 soldater til Tyskland under britisk kommando. Da lovforslaget kom til 1. behandling i Folketinget, delte partierne sig i debatten i to hovedgrupper. På den ene side støttede Det Konservative Folkeparti, Venstre og Socialdemokratiet loven, medens DKP og Det Radikale Venstre var imod.

Mest positive over for brigadeloven var de konservative. Således understregede Ole Bjørn Kraft Danmarks moralske forpligtelse over for briterne. Argumentet lød, at Storbritannien havde befriet Danmark, ligesom det havde ført kampen mod Aksen fra start til slut under krigen. Nu måtte Danmark betale af på sin taknemmelighedsgæld.³⁰ Socialdemokratiet og Venstre var en anelse mere forbeholdne. Da Socialdemokratiet afslutningsvis valgte at stemme for Brigadeloven, udtrykte Hedtoft det offentligt i ordene „... fordi Løftet er givet under Krigen, da det gjaldt, om at faa Danmark anerkendt som allieret Nation“.³¹

Kritikerne af brigadeloven var Det Radikale Venstre og DKP, men partiernes motiver var forskellige. Det Radikale Venstres kritik afspejlede et grundlæggende, ideologisk betinget ønske om, at Danmark måtte og skulle holde

²⁷ Hans Branner, „Vi vil fred her til lands ... En udenrigspolitisk linie 1940-1949-1989?“, *Vandkunsten*, (3) 1990, s. 55.

²⁸ Randall til Foreign Office, 21. december 1945. PRO, FO 371/56086.

²⁹ Randall til Bevin, 3. januar 1946. PRO, FO 371/56086.

³⁰ Ole Bjørn Kraft „1. Beh. af F. t. L. ang. en dansk Besættelsesstyrke til Udlandet m.m.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1946-47*, 6. maj 1947, sp. 4052-59.

³¹ „Socialdemokratiets Stilling til Militærspørgsmaalet og Tysklandsstyrken“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 18. årg. nr. 5, (Febr. 1947), s. 312-13.

sig fri af den begyndende spænding mellem Øst og Vest.³² Ved den afsluttende vedtagelse på Christiansborg i foråret 1947 stod partiet splittet i spørgsmålet.

DKP's kritik af engagementet syd for grænsen var anderledes, men ikke mindre ideologisk motiveret. DKP ønskede ikke at holde Danmark fri fra rivaliseringen mellem Øst og Vest. Tværtimod mente det, at Danmark skulle dyrke et „intimt“ forhold til Sovjetunionen (jf. ovenfor). Samtidig kritiserede det gentagne gange USA's „imperialisme“. ³³ DKP's kritik af brigadeloven var flerstrengt. I en leder i partiorganet „Land og Folk“ fra maj 1947 blev det forklaret, at Storbritannien ikke havde hjulpet Danmark af med de tyske flygtninge, selvom de nu havde befundet sig i landet i mere end to år. Ifølge „Land og Folk“ havde Storbritannien svigtet Danmark, for Storbritannien havde umiddelbart efter befrielsen lovet danske myndigheder, at briterne hurtigt ville få hjemsendt de tyske flygtninge. „Land og Folk“ kritiserede endvidere, at Danmark skulle betale leje for at benytte britiske våben. Partiets vigtigste indvending var dog, at Danmark – ved at opbygge forsvaret på britiske våben – i praksis byggede landets militær på vestmagtbasis. Dermed ville det danske militær blive en del af den vestlige verdens militære struktur. Avisen konkluderede herom:

„Dette er utvivlsomt den væsentligste Anke, der kan rettes mod Afsendelsen af Tysklandsstyrkerne paa de af England forlangte præmisser.“³⁴

Da brigadeloven skulle til afstemning i april måned stemte Venstre, Det Konservative Folkeparti, Socialdemokratiet, Dansk Samling og en del af den radikale folketingsgruppe for. Imod var DKP, Retsforbundet og fem medlemmer for Det Radikale Venstre. Stemmefordeling: 87 mod 21. Knap en måned senere vedtog også Landstinget forslaget „med alle Stemmer mod Kommunisten“, som det hed i „Socialdemokratiske Noter“. ³⁵

Men hvad mente befolkningen? Spørgsmålet er vanskeligt at besvare, da der ikke eksisterer opinionsundersøgelser for perioden 1945-1947. Læses dagspressen fra befrielsesmånederne var den antityske stemning imidlertid markant. ³⁶ Med befrielsen fik følelserne frit løb – behovet for at gøre op med tyskerne var stort – og man må gå ud fra, at der eksisterede en almen tilslut-

³² Jørgen Jørgensen „I. Beh. af F. t. L. ang. en dansk Besættelsesstyrke til Udlandet m.m.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1946-47*, 6. maj 1947, sp. 4062-67.

³³ Jf. ovenfor *Om Situationen og de nærmeste Opgaver*. Politisk resolution fra DKP's centralkomite maj 1945.

³⁴ „Tysklandsstyrkerne“ (leder), *Land og Folk*, 8. maj 1947. Jf. „England paatvunget Danmark Vaaben til 70 Millioner Kr.“, *Land og Folk*, 9. maj 1947.

³⁵ „Tysklands-Brigaden“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 18. årg. nr. 8 (Juni 1947), s. 482-84, her s. 484.

³⁶ Illustrerende er *Billed-Bladets* udgivelser i sommeren 1945 samt Gunnar „Nu“ Hansen, *Danmarks Kamp for Frihed og Ret: En billedbog om Besættelsestiden*, 1945.

ning til dansk deltagelse. I foråret 1947 offentliggjorde Gallup imidlertid en undersøgelse af opinionens syn på spørgsmålet. Heraf fremgik det, at der eksisterede en bred skepsis over for dansk deltagelse i besættelsen af Tyskland; en skepsis der var betydelig mere udbredt end på Christiansborg.

Tysklandsbrigaden (april 1947)

Partitilhørsforhold	For	Imod	Uafklaret*	I alt*
Socialdemokratiet	18	59	23	100
Det Radikale Venstre	10	70	20	100
Det Konservative Folkeparti	33	49	18	100
Partiet Venstre	19	55	26	100
Danmarks Kommunistiske Parti	19	62	19	100

Angivet som pct. af de adspurgte. * = ikke angivet i Gallupundersøgelsen.

Kilde: Ugens Gallup, nr. 13 1947: Meget stærk uvilje i befolkningen mod deltagelse i besættelsen af Tyskland.

Således støttede mindre end 20 procent af befolkningen Folketingets beslutning om dansk deltagelse i opgaverne i Tyskland, medens næsten 60 procent var modstandere heraf. Mere end 20 procent af befolkningen stod uafklaret. Blandt de adspurgte forklarede nej-sigerne årsagerne til deres afvisning således: 16 pct. mente, at spørgsmålet ikke havde noget med Danmark at gøre. 14 pct. mente, at det ville være for dyrt. 10 pct. mente, at det var uklogt i en situation, hvor der var mangel på arbejdskraft i Danmark. Af ja-sigerne mente 54 pct., at Danmark var forpligtet over for de allierede.

Da Folketinget fornyede brigadeloven i marts 1949 delte partierne sig igen i to lejre. På den ene side argumenterede Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre for den nye aftale. Poul Hansen fra Socialdemokratiet mente, at Danmark havde en solidarisk forpligtelse over for de allierede, og i forlængelse heraf, at en hjemkaldelse kunne „se ud som et forsøg på at trække sig ud af fællesskabet med den vestlige verden.“³⁷ Harald Petersen og Ole Bjørn Kraft mente begge, at fortsat dansk tilstedeværelse i Tyskland måtte betragtes som en symbolsk handling. I det omfang, at debatten i 1947 havde efterladt indtryk af, at Socialdemokratiet og Venstre syntes knapt så positive over for brigadeloven som Det Konservative Folkeparti, så var denne forskel på de tre partier i marts 1949 borte.

³⁷ Poul Hansen „I. beh. af lovforslag om forlængelse af brigadeoverenskomsten“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1948-49*, sp. 3977-4002.

DKP, der i 1947 havde ment, at det største problem med brigaden bestod i, at Danmark blev militært integreret med Vestmagterne, var fortsat modstander af brigadeloven. Nu lød argumentet, at etableringen af én vestlig zone og indførelsen af D-marken var et brud på Potsdamaftalerne. Dette var af så stor betydning, at Danmark ifølge DKP skulle afvikle brigadens ophold i Tyskland. DKP's strategi i debatten bestod således i at dokumentere, at de vestlige lande brød internationale konventioner. Og den danske regering støttede nu Vestmagternes illegitime politik.³⁸

Det Radikale Venstre, der havde været delt i brigadespørgsmålet i 1947, stemte samlet imod den nye lov. Argumenterne var økonomiske, ideologiske og afspændingspolitiske. Folketinget vedtog den nye brigadelov i april. 89 medlemmer stemte for, medens 15 stemte imod. 1 undlod at stemme.

Påskekrisen (1948)

Frem til atlantpagttilslutningen i april 1949 var påskekrisen den største sikkerhedspolitiske krise i Danmark efter befrielsen. Retorikken fik på det tidspunkt mere frit spil, end det hidtil var set. Baggrunden for krisen var udviklingen i Øst-Vest-forholdet: I marts 1947 havde Truman holdt en tale til den amerikanske kongres indeholdende appel om at yde økonomisk støtte til de græske og tyrkiske regerings kampe mod kommunismen og Sovjetunionen. I maj samme år måtte Ferenc Nagy, efter sovjetisk pres, træde af som premierminister i Ungarn. Kort efter tilbød USA de (vest)europæiske lande Marshallhjælp. Derpå offentliggjorde George F. Kennan den såkaldte „X-artikler“ i „Foreign Affairs“, hvori han rettede en skarp kritik af Sovjetunionen. I januar 1948 opfordrede den britiske udenrigsminister Ernest Bevin flere vesteuropæiske lande til at etablere tosidede forsvarsaftaler. Den følgende måned greb kommunisterne magten i Tjekkosllovakiet. Et par dage senere, 27. februar, henvendte Sovjetunionen sig til Finland og påtvang det en venskabs- og bistandspagt.³⁹

Det politiske liv og centraladministrationen i Danmark fulgte bekymret den internationale udvikling.⁴⁰ To gennemgående spørgsmål lød: Ville Danmark

³⁸ Jf. også „Kald Tysklandsbrigaden hjem!“, *Orientering*, 3. årg. nr. 9 (septbr. 1948), s. 261.

³⁹ Melvyn P. Leffler, *A Preponderance of Power. National Security, The Truman Administration and the Cold War*, 1992, s. 141-265.

⁴⁰ Dette og det følgende er baseret på Peer Henrik Hansen og Jakob Sørensen, *Påskekrisen 1948. Dansk dobbeltspil på randen af den kolde krig*, 2000; Bo Lidgaard, *I Kongens Navn*, s. 448-57; Thorsten Borring Olesen, „Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted“, Birgit Nüchel Thomsen (red.), *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945*, s. 30-41; Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, s. 397-403; Nikolaj Petersen, „Påskekrisen 1948“ i Bertel Heurlin og Christian Thune (red.), *Danmark og det internationale system. Festskrift til Ole Karup Pedersen*, 1989, s. 223-43; Poul Villeneuve, „Fra „hypnotiseret kanin“ til „pindsvinestilling. Besættelsen i efterkrigstidens sikkerhedspolitik“ i Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, s. 693-712.

blive udsat for sovjetisk pres, og hvor ville DKP stå i tilfælde af en krise? Usikkerhedselementer af den karakter fik den danske regering til at tage sine forholdsregler. 1. marts bad forsvarsminister Rasmus Hansen (S) forsvarscheferne udvirke udkast til en forsvarsordning, der kunne aktivere forsvaret med 24 timers varsel. Kort efter modtog Udenrigsministeriet et telegram fra den danske gesandt i Prag: Ubekræftede rygter i Prag ville vide, at Danmark stod over for en tilsvarende skæbne som Tjekkoslovakiet. Blandt andet derfor iværksatte regeringen et øget forsvarsberedskab, og forsvarsledelsen blev pålagt at udarbejde en rapport om landets sikkerhedspolitiske situation. Hedtofts regering var formentlig rystet, men alt var baseret på løse rygter. Disse fik udenrigsminister Gustav Rasmussen til 11. marts at anmode om amerikanske våbenleverancer, men forgæves. Kort efter fremlagde Povl Bang-Jensen, ambassaderåd i Washington, en analyse for Hedtoft. Ifølge Bang-Jensen var der tale om en storm i et glas vand, for Danmark stod ikke over for nogen umiddelbar trussel. Bang-Jensens analyse svarede i grove træk til forsvarsledelsens vurdering. Det er derfor anslået, at forsvarsberedskabet nu skiftede mål, idet de fortsatte aktiviteter nu sigtede mod at signalere dansk forsvarsvilje over for udlandet, især USA, Norge samt Sverige og indadtil over for DKP: Politiet blev sat i øget alarmberedskab, og orloven for dele af militæret blev inddraget.⁴¹

Nedenfor følges diskussionerne om dansk sikkerhedspolitik umiddelbart før, under og efter påskekrisen. Først skal det dog nævnes at Danmark havde fået en ny regering. Efter at Venstre havde dannet regering siden november 1945, blev Knud Kristensen væltet af Det Radikale Venstre i efteråret 1947.⁴² Derpå etablerede Socialdemokratiet en ny regering under Hans Hedtofts ledelse. Umiddelbart var der intet, der tydede på, at Hedtoft ønskede et brud med sin forgængers sikkerhedspolitik. Dels havde Socialdemokratiet og Venstre været enige om hovedtræk af sikkerhedspolitikken fra 1945 til 1947, dels anmodede Hans Hedtoft Gustav Rasmussen om at fortsætte som udenrigsminister efter regeringsskiftet.⁴³

⁴¹ Det er i dag en opfattelse i faglitteraturen, at rygterne om en sovjetisk henvendelse til Norge, frykten for et sovjetisk angreb på Danmark samt udmeldingerne om DKP's kupplaner i marts 1948 var grundløse. For eksempler på rygterne i pressen se „Amerikansk Uro for Nordens Skæbne“, *Information*, 20. marts 1948; „Hvad ligger bag Rygterne om Danmarks Stilling“, *Information*, 23. marts 1948.

⁴² Baggrunden for Venstre-regeringens fald var det sydslesvigske spørgsmål, der handlede om, hvorvidt Danmark skulle ønske en grænserevision efter anden verdenskrigs afslutning, eller man skulle bevare 1920-grænsen. Se hertil Johan Peter Noack, *Det sydslesvigske grænsespørgsmål 1945-1947*, 1991.

⁴³ Det spillede dog en rolle for valget af Gustav Rasmussen, at Hedtofts ønskekandidat, Hartvig Frisch, ødelagde sine udenrigsministerchancer, da han i sommeren 1945 udtalte, at stikkerlikvideringerne i den sidste del af besættelsen havde været mord; jf. Niels Finn Christiansen, *Hartvig Frisch*, s. 253-68.

Februar 1948

Sikkerhedspolitikken fyldte ikke meget i den offentlige debat i januar 1948. Til gengæld medførte den internationale udvikling øget debat i februar. Anledningen var Bevins udtalelse til det britiske underhus 22. januar 1948.⁴⁴ En uges tid senere blev Hans Hedtoft i radioen stillet spørgsmålet: „Tør Statsministeren aabent sige sin Mening om, hvordan Danmark i Dag skal placere sig – i Øst eller Vestblokken?“ Det turde Hedtoft. Han svarede:

„– Ja! Vi skal overhovedet ikke placere vort Land i nogen Blok. Vi er Medlem af De forenede Nationer og skal dér gøre vor Pligt som nordisk Land. De demokratiske og humanistiske idealer, der er udtrykt i vor forfatning, skal vi på alle områder arbejde for at få virkeliggjort, og vi vil fastholde vor ret og pligt til at frit at sige vor mening både til Øst og Vest. Maa jeg tilføje, at det efter min Mening ikke kan være en dansk eller nordisk Interesse at uddybe de alt for aabenbare Modsætninger mellem Øst eller Vest. Et endeligt Brud mellem de Stormagter, der stod sammen for at vinde Krigen, vil være en Katastrofe for os alle, maaske ikke mindst for Norden.“⁴⁵

Forud for påskekrisen var det således Socialdemokratiets offentligt erklærede holdning, at Danmark ikke skulle vælge mellem Øst og Vest. Snarere skulle landet arbejde inden for rammerne af FN; og gerne sammen med Norge og Sverige. Hedtoft lancerede med andre ord tanken om „en tredje vej“ med et Norden, der stod uden for Øst-Vest-modsætningen.⁴⁶ Men Hedtofts udtalelse efterlod også det indtryk, at regeringen var sikkerhedspolitisk uafklaret. For selvom taleren Hedtoft argumenterede for den nordiske linje, havde han ikke svar på, hvordan Danmark skulle reagere i tilfælde af et militært angreb. Hans udsagn efterlod indtryk af, at der manglede en nødplan.

Oppositionen fornemmede svagheden i Hedtofts udmelding, og reaktionen udeblev ikke. 2. februar svarede Harald Petersen på Hedtofts udtalelse. Petersen forklarede, at Venstre var enig i, at Danmark ikke skulle tage del i planer, der endnu var udefinerede. Men

⁴⁴ Om talen se Juhana Aunesluoma, *Britain, Sweden and the Cold War, 1945-54* (upubliceret D.Phil.af-handling, 1998), s. 102-105; Lawrence S. Kaplan, *The United States and NATO*, 1984, s. 59.

⁴⁵ Hans Hedtoft i radioen 30. januar 1948; jf. efterfølgende udtalelse til Reuters Bureau, 6. februar 1948. ABA, Hans Hedtofts arkiv, ks. 3, læg 23. Citeret flere steder bl.a. *Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966* bd. I, 1968, s. 22.

⁴⁶ Denne tanke var også levende andre steder i Europa. I Sverige blev tanken defineret eksempelvis som „det tredje standpunkt“, jf. Kim Salomon, „Utopiernes suggestionskraft“, Adam Holm og Peter Scharff Smith (red.), *Idealisme eller fanatisme. Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig*, 2003, s. 15-28, her s. 21. I Vesttyskland eksisterede en tilsvarende gruppe af personer, der under slagordet „uden mig“ – dvs. 'det bliver uden mig, at vi går i krig' – søgte at holde Vesttyskland fri fra oprustning og Øst-Vestkonflikten.

„[o]verfor Vesteuropas Kulturarv paa alle Samfundslivets Omraader er ikke alene Danmark, men hele Norden forpligtet, og det vilde være at lege Blindebuk med os selv, hvis vi undlod at betragte Verdensforholdene ud fra Kendsgerningernes egen Logik.“

I forlængelse heraf udtalte Ole Bjørn Kraft samme dag, at Danmark sammen med de nordiske lande måtte sigte mod at genoprette „en virkelig Fred i Europa.“ I den forbindelse måtte landet tage forholdet mellem Øst og Vest op til „realpolitisk Overvejelse“ for „i Kampen mellem Demokrati og Diktatur, Frihed og Undertrykkelse, har vi kun een plads at indtage.“ Vel fandt Kraft det vanskeligt at sige noget om, hvorledes Danmark skulle stå „statspolitisk“, men afgørende var det at holde fast ved, at danskernes livsanskuelse og landets samfundssyn var „inderligt knyttet til de vestlige Demokratier.“⁴⁷ Hedtofts udmeldinger blev således hurtigt sat under pres fra Venstre og de konservative. Kritikken lød i sin substans, at regeringens uafklarethed var uholdbar.

De radikale formulerede sig også om forsvarets fremtid. Jørgen Jørgensen pegede på, at man måtte omlægge det danske forsvar fra landmilitære styrker „til en Ordning bestaaende af den fornødne Vagttjeneste og Grænsebevogtning, et Søværn afpasset efter de særlige danske Farvande og en Luftstyrke tilpasset efter de Opgaver, der måtte tilfalde Danmark indenfor den internationale Orden.“⁴⁸ Således mente han, at Danmark burde anlægge et minimumsforsvar. Det grundlæggende ideologiske og politiske rationale var, at Danmark skulle leve op til sine FN-forpligtelser, men samtidig forsøge at holde sig uden for den konflikt mellem Øst og Vest, som også de radikale var bevidste om, var en realitet.

Gennem februar rettede DKP en skarp og vedholdende kritik af regeringen. Ifølge DKP var den socialdemokratiske regering – uden om Rigsdagen – sammen med Norge og Sverige i færd med at indgå aftaler med USA og Storbritannien om levering af britiske fly til de skandinaviske lande. DKP's kritik lå i forlængelse af partiets synspunkter fra foråret 1947, hvor det havde anført, at Danmark var i færd med at blive militært integreret i et britisk/vestligt forsvarspolitisk samarbejde. Socialdemokratiet afviste dog pure disse beskyldninger.⁴⁹

Diskussionerne i februar 1948 demonstrerede, at den socialdemokratiske regeringen var udsat for pres fra samtlige oppositionspartier. Desuden viste diskussionerne, at landets mest indflydelsesrige sikkerhedspolitiske debattø-

⁴⁷ Harald Petersens udtalelser faldt på et møde i Nykøbing Falster 2. februar, medens Krafts udtalelser af samme dato blev gengivet i *Aalborg Stiftstidende*. Her citeret efter *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 19. årg. nr. 5 (Febr. 1948), s. 279

⁴⁸ Jørgen Jørgensen, „Den forsvarspolitiske situation“, *Nationaltidende*, 23. februar 1948.

⁴⁹ „Svensk Flyveplads skal udvides til brug for Bombemaskiner“, *Land og Folk*, 5. februar 1948. Jf. Peer Henrik Hansen og Jakob Sørensen, *Påskekrisen*, s. 55-64.

rer var usikre. Den internationale udvikling havde formentlig overbevist alle om, at FN ikke kunne garantere landets frihed. Hedtofts udtalelse i radioen afspejlede imidlertid, at regeringen ikke havde en nødplan, for et nordisk forsvarspolitisk samarbejde var endnu ikke på tale, og der er intet, der tyder på, at Hedtoft og den sikkerhedspolitiske inderkreds i partiet endnu ønskede en vestlig løsning på problemet. Dette må formentlig ses i lyset af, at Hedtoft og Socialdemokratiet ikke havde fuld tillid til USA's udenrigspolitik i denne tidlige periode af den kolde krig. I al fald forklarede Hedtoft i Udenrigspolitisk Nævn 21. januar 1948, at det „i øvrigt ikke [var, anm.] givet, at en Konflikt vilde opstaa paa russisk Initiativ. Af de danske Gesandter i Udlandet modtagne Indberetninger havde Statsministeren faaet det Indtryk, at det maatte siges at være tvivlsomt, om Rusland i givet Fald vilde være den aggressive Faktor, der var lige saa megen Mulighed for Aggressivitet fra visse Kredse i U.S.A.“⁵⁰

Men heller ikke Venstre og de konservative havde klare tanker om en nødplan. Det eneste, de ytrede, var, at der hurtigst muligt måtte findes en løsning på problemet, ligesom de antydede, at en vestlig løsning kunne blive udgangen på de sikkerhedspolitiske vanskeligheder. Men politikerne fra begge partier var såre upræcise i deres anvisninger af, hvad Danmark skulle gøre.

Til forskel fra Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti præsenterede Det Radikale Venstre et løsningsforslag i debatten. Det bestod i, at forsøge at holde Danmark uden for den tiltagende internationale konflikt. Imidlertid syntes det synspunkt ikke at besidde megen overbevisningskraft på Christiansborg. Samtidig forsøgte DKP energisk at spænde ben for og udstille regeringen. Februar 1948 viste, at Danmark havde et forsvarspolitisk problem. Diskussionerne viste samtidig, at det var vanskeligt for politikerne at finde en løsning på dette problem.

Marts 1948

I marts gennemlevede Danmark påskekrisen. Debatterne om sikkerhedspolitikken får man et indtryk af gennem Folketingets udenrigspolitiske forhandlinger 10. marts. Umiddelbart forinden havde dagbladet „Information“ refereret Alvilda Larsen, medlem af Folketinget for DKP, for en udtalelse om, at kommunisterne i Tjekkoslavakiet „var Helvedes stærke, og at hun ønskede – som sand kommunist – at noget lignende maatte overgaa Danmark.“⁵¹ Det var stærke ord, og på Christiansborg kredsede diskussionerne om dette udsagn. Luften emmede af konflikt mellem de gamle partier og DKP.

⁵⁰ Hedtoft i Udenrigspolitisk Nævn citeret efter Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati*, s. 89.

⁵¹ „Alvilda Larsen og de Helvedes stærke“, *Information* 9. marts 1948; jf. Peer Henrik Hansen og Jakob Sørensen, *Påskekrisen*, s. 117. Se også „Tjekkoslavakiet“, *Orientering*, 3. aarg. nr. 4 (Marts 1948), s. 133-34, hvor DKP karakteriserer udviklingen i Tjekkoslavakiet som en „stor Sejr for Folkets, Demokratiets og Socialismens Kræfter i hele Verden“, her citeret s. 134.

Folketingsdebatten blev indledt af udenrigsminister Gustav Rasmussen. Rasmussen var forsigtig i sit ordvalg, men sagde dog, at sikkerhedspolitikken – nu som tidligere – var baseret på FN. Om forholdet til omverdenen udtalte han, at „vort Livssyn er det samme som i de øvrige nordiske Riger, det samme som i Benelux-landene, Frankrig og Schweiz og i de angelsaksiske Stater.“⁵² Dansk udenrigspolitik var med andre ord forankret i en nordisk og vestlig politisk og kulturel tradition. Skønt udsagnet kan synes ukontroversielt, afspejlede det reelt en forandring sammenlignet med situationen i 1945. På det tidspunkt havde det med de konservatives ord været opfattelsen, at Danmark var blevet en del af et verdensborgerskab, der også inkluderede Sovjetunionen og de østlige lande. Overhovedet havde håbene til fremtiden været langt mere lyse i 1945, end de var tre år senere. I 1948 understregede udenrigsministeren, at Danmark først og fremmest var nordisk-vestligt orienteret. Skønt Gustav Rasmussen var en meget forsigtig politiker, markerede han klart afstand til Sovjetunionen og til danske DKP'ere.

I sit indlæg manede Jørgen Jørgensen til besindighed, og han forklarede på Det Radikale Venstres vegne, at man ikke måtte lade sig rive med af de følelsesladede stemninger i såvel ind- som udland. Vel var DKP fjendtligt indstillet over for det danske demokrati, men det måtte i sidste ende være i Danmarks interesse at fremme det politiske, folkelige og kulturelle samarbejde med de nordiske lande.⁵³ Alsing Andersen (S) gav heller ikke udtryk for, at Danmark skulle engagere sig i forsvarspolitiske samarbejder med tredjelande, men han slog fast – med henvisning til Alvilda Larsens udtalelse – at „Danmark lige så lidt som andre Lande kan komme uden om at have et Militærapparat.“ Værneviljen var stigende i partiet, og det hang først og fremmest sammen med Socialdemokratiets opfattelse af Sovjetunionens og DKP's intentioner. For – som Alsing Andersen hævdede – hvor muslimer vendte sig mod „Mekka“, da vendte „kommunister“ sig mod „Moskva“. Og selv om Alsing Andersen ikke formulerede det klart, var der ingen på eller uden for Rigsdagen, der var i tvivl om Sovjetunionens intentioner i verdenspolitikken. I kampen mellem diktatur og demokrati var Socialdemokratiet ikke neutral.⁵⁴

På Venstres vegne udtalte Knud Kristensen, at Danmark med den seneste tids erfaringer måtte „samvirke og samarbejde med vore nordiske Brødrefolk, men for resten ogsaa med andre Lande.“ Derpå konstaterede han, „[v]i ønsker med andre Ord at være med i det internationale Arbejde til grund for

⁵² Gustav Rasmussen, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, sp. 2725-2814, her sp. 2736.

⁵³ Jørgen Jørgensen, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, sp. 2771-2778.

⁵⁴ Alsing Andersen, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, sp. 2739-2750, her citeret sp. 2749-2750.

Hvad ligger bag Rygterne om Danmarks Stilling

Regeringens Drøftelser om den storpolitiske Situation
Det udenrigspolitiske Nævns Møde i Morgen
Der bliver ingen ny 9. April

ØJEBLIKKETS storpolitiske Uro har de sidste Dage fremkaldt en Storm af Rygter i København, og Mand og Mand imellem tales der om truende Farer for Danmarks Selvstændighed og om Overvejelser og Beslutninger i denne Forbindelse.

Et særlig kraftigt Rygte om Ophævelse af de Værnepligtiges Paaskeorlov foranledigede i Aftes Forsvarsministeren til at udsende Meddelelse om, at Krigsministeriet og Marineministeriet har anset det for hensigtsmæssigt at foretage nogle mindre Ændringer i Befalingsmandskolernes Regler for Orlov, hvorved nogle Elevers Paaskeorlov vilde blive forlagt. For de Værnepligtige i Geledet bliver der ingen Ændring i Paaskeorloven.

DET DANSK-RUSSISKE FORHOLD

Mens den hjemlige Rygtestorm | pligtelse nu vilde være formaals- | raader som i den kommende Tid kan

Information, den 23. marts 1948.

disse [demokratiske, anm.] grundlæggende Principper.⁵⁵ Tilsvarende udtalte Ole Bjørn Kraft, at FN stod lammet, når det gjaldt sikringen af verdensfreden. Derfor – og fordi Sovjetunionen i sin politiske kamp betjente sig af trusler, kup, udrensninger mv. – måtte Danmark erkende, at det ikke kunne være neutral over for „Frihedens Sag“. Med eksplicit reference til Bevins udsagn fra januar 1948 mente Ole Bjørn Kraft, at Danmark skulle se med „den største Sympati“ på disse planer. Det var endnu ikke tiden at tage stilling til en vestlig militær alliance, men ved at vælge neutraliteten, valgte Danmark blot ikke at have noget standpunkt.⁵⁶

Fælles for de mange udtalelser var en afstandtagen fra Sovjetunionens udenrigspolitik og DKP's politik i Danmark. Vanskeligere var det for partierne at formulere en klar retning for Danmarks fremtidige sikkerhedspolitiske orientering.

⁵⁵ Knud Kristensen, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, sp. 2757 og sp. 2758.

⁵⁶ Ole Bjørn Kraft, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, citeret sp. 2761 og sp. 2765.

Efter ovenstående indlæg indtog Aksel Larsen Folketingets talerstol. Om udviklingen i Tjekkoslaviet erklærede han, at „hvad der er sket ..., er sket på forfatningsmæssigt Grundlag, og den nye Regering raader over et absolut Flertal i Parlamentet.“ Derpå tilføjede han: „Jeg ved ikke, hvad man mere vil forlange, navnlig her i dette Land, hvor man synes, det er i sin Orden, at man regerer med Mindretalsregering.“⁵⁷ Aksel Larsen forsvarede med andre ord kommunisternes kup i Tjekkoslaviet.

Med hensyn til DKP's synspunkter på Danmarks fremtidige sikkerhedspolitik var Larsen mere ordknapp. Han udtrykte end ikke, hvilken kurs Danmark burde anlægge. Til gengæld understregede han, at Socialdemokratiets, Det Konservative Folkepartis og Venstres politik var udtryk for, at disse partier ønskede landet optaget i en økonomisk, politisk og militær vestblok. Blot turde ingen af politikerne fra disse partier sige dette klart.⁵⁸

Hvad angår spørgsmålet, om de danske og internationale begivenheder havde fremkaldt et sikkerhedspolitisk holdningsskifte på Christiansborg, må det konstateres, at der var sket en drejning i synspunkterne hos *nogle* af partierne, medens *andre* stod fast ved allerede etablerede holdninger. DKP mente nu som tidligere, at regeringen og det øvrige folketing fulgte i haserne på Vestmagterne. Også de radikale fastholdt deres tidligere formulerede sikkerhedspolitiske ambition. Men for Socialdemokratiet og Venstre var der sket noget. I Venstres rigsdagsgruppe godt to måneder senere – den 28. maj 1948 – anførte Harald Petersen, at „man tidligere havde raadet til ikke at isolere Norden fra Vest.“⁵⁹ Hvor tidligt „man“ havde tilrådet noget sådant, er uvist, men Venstre var begyndt at kigge mod vest. Værd at bemærke er det dog, at Venstre ikke talte om at forlade den nordiske linie. Hos Venstre var der ikke en indbygget modsætning mellem at være nordisk og europæisk-vestligt orienteret.

Hvad angår Socialdemokratiets holdninger skal her anføres, at Hedtoft 24. februar 1948 i Socialdemokratiets rigsdagsgruppe udtalte, at muligheden for fortsat dansk neutralitet var meget svag.⁶⁰ I Folketinget havde Gustav Rasmussen et par uger senere på regeringens vegne anført, at det danske livssyn passede som fod i hose med *både* de nordiske landes og Storbritanniens samt USA's livssyn. Var disse to udsagn udtryk for, at Socialdemokratiet ligesom Venstre og Det Konservative Folkeparti var begyndt at overveje en sikker-

⁵⁷ Aksel Larsen, „Forespørgsel til Udenrigsministeren af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1947/48*, 10. marts 1948, citeret sp. 2791.

⁵⁸ Sst., sp. 2778-93.

⁵⁹ Harald Petersen i Venstres rigsdagsgruppe, 28. maj 1948, kl. 11.30. RA, Venstres arkiv. Forhandlingsprotokoller for rigsdagsgrupperne 1943-49, nr. 26-28.

⁶⁰ Hedtoft på Socialdemokratiets folketingsgruppes møde 24. februar 1948 kl. 10. FB (Folketingets Bibliotek), Socialdemokratiets rigsdagsgruppes mødeprotokol 1946-1951.

hedspolitisk orientering mod vest? Til det spørgsmål er det udredningens vurdering, at Socialdemokratiet fortsat sigtede mod en fælles-nordisk ikke-blokpolitik som første prioritet. Skulle det imidlertid vise sig umuligt, da holdt partiet muligheden åben for en vestlig løsning. Et udtryk herfor var en artikel fra foråret 1948 offentliggjort i det socialdemokratiske organ for politisk ideebat, „Verdens Gang“. Heraf fremgik det, at Socialdemokratiet ønskede „Samarbejde med alle Sider“.⁶¹ Samtidig måtte man dog konstatere, at Venstre og Det Konservative Folkeparti nu befandt sig i en proces, hvor tanken om et militært samarbejde med Vestmagterne blev stadig mere betydningsfuld. Dertil svarede artiklens anonyme forfatter, at dette i virkeligheden også var problemet. For på den ene side var det „utænkeligt“ med en dansk tilslutning til Østblokken. Men på den anden side blev der hverken ytret sympati for eller taget afstand fra en mulig orientering mod vest. Når dette sammenholdes med, at Hedtoft i marts 1948 under en fortrolig samtale forklarede den amerikanske ambassadør, Josiah Marvel, at Danmark, ville kunne blive „tvunget“ til at søge ind i et vestligt forsvarssamarbejde på grund af fortsatte spændinger mellem Øst og Vest, må det konkluderes, at forestillingen om en vestlig løsning på sikkerhedsproblemet allerede fandtes i marts 1948 – også i Socialdemokratiet.⁶² Begivenhederne i marts måned havde således betydet, at Socialdemokratiet sigtede mod at fremme forsvarsberedskabet og finde en løsning på Danmarks sikkerhedspolitiske problem. Den nordiske løsning var at foretrække. Afvises kunne det dog ikke, at en tilslutning vestover blev udgangen på vanskelighederne.

Kort efter Folketingsdebatten offentliggjorde Gallup en opinionsundersøgelse baseret på spørgsmålet, om Danmark i lyset af forholdet mellem Øst og Vest skulle tage stilling for én af siderne. Svarene fordelte sig på følgende måde: 46 pct. ville have stilling til én af siderne. 32 pct. ville ikke have stilling to nogen af siderne. 8 pct. havde intet standpunkt, medens 14 pct. ikke vidste hvad de skulle svare.⁶³ At næsten 50 pct. af befolkningen ønskede dansk stillingtagen i international politik afspejlede formentlig en dalende tillid til FN. For i august 1947, umiddelbart efter at USA havde lanceret Marshallplanen, offentliggjorde Gallup en analyse, ifølge hvilken kun 15 pct. af den danske befolkning mente, at FN havde „stor betydning“ for verdensfredens bevarelse. 22 pct. mente, at FN havde „nogen betydning“, 34 pct. antog, at det „ingen betydning“ havde, mens hele 29 pct. ikke vidste, hvad de skulle mene.⁶⁴ Og

⁶¹ „Udenrigsdebatten den 10. Marts“, *Verdens Gang*, 2. årg. nr. 4 (1948), s. 157. Forfatter ikke angivet.

⁶² Marvel til State Department, 24. marts 1948. NA RG.84, box 1.

⁶³ Ugens Gallup nr. 9, 1948, „Danmark mellem Øst og Vest“. Offentliggjort 13. marts 1948. Gallups arkiv, Ugens Gallup 1945-1949.

⁶⁴ Ugens Gallup, nr. 25, 1947, „Tilliden til De Forenede Nationer“. Offentliggjort 23. august 1947. Gallups arkiv, Ugens Gallup 1945-1949.

måneden efter – i september 1947 – troede 45 pct. af den danske befolkning, at der ville opstå en ny krig inden for de følgende 10 år.⁶⁵

Drejningen i Socialdemokratiets og Venstres holdninger afspejlede således befolkningens synspunkter på international politik: Befolkningen og politikerne følte sig mere usikre end hidtil.

Fra de nordiske forsvarsdebatter til Atlantpagten (1948-1949)

Efter påskekrisen førte Danmark samtaler med Norge og Sverige om etablering af et nordisk forsvarsforbund. Afsættet var en svensk invitation fra april 1948. Formålet var at holde Skandinavien uden for Øst-Vest-rivaliseringen, idet Norge i begyndelsen af 1948 – i højre grad end Danmark og Sverige – havde set positivt på Bevins opfordring om etablering af tosidede forsvarsaftaler. I forhandlingerne var der to positioner. På den ene side det svenske krav: Skulle et nordisk forsvarsforbund blive en realitet, måtte det være neutralt. På den anden side det norske krav: Et eventuelt nordisk forsvarsforbund måtte være vestligt orienteret. Dansk politik, om end placeret i en mellemposition mellem disse to synspunkter, var grundlæggende på linje med Sveriges, og dermed sigtede Danmark mod at få Norge til at opgive tanken om en aftale med Vestmagterne om militær bistand i tilfælde af krig. Forhandlingerne mellem de tre lande fortsatte frem til begyndelsen af 1949, uden at der dog skete fremskridt. På et ministermøde i Karlstad i januar tilbød Sverige, at det ville acceptere et neutralt nordisk forsvarsforbund, der modtog våben fra amerikansk side. Det svenske tilbud blev i Danmark opfattet som et gennembrud. På trods af fortsatte forhandlinger lykkedes det dog ikke at forene de norske og svenske standpunkter. Afgørende var en udmelding fra Norge omkring den 20. februar: Arbeiderpartiet – der dannede regering – sigtede nu mod finde en vestlig løsning på forsvarsproblemet. Kort tid efter lod den svenske administration Danmark vide, at Sverige ikke afviste at etablere en tosidet dansk-svensk forsvarsaftale.

I september 1948 havde Foreign Office informeret den danske ambassade i London om, at Danmark og Norge ville modtage en invitation om at „tilslutte sig en Atlanterhavspagt“. Den socialdemokratiske regering lod i denne situation den amerikanske administration forstå, at Danmark i givet fald ville takke høfligt nej. I den følgende tid førte de danske og norske regeringer drøftelser med de britiske og amerikanske regeringer. Her blev det besluttet, at Danmark og Norge fik den 1. februar som deadline for en endelig beslutning om, hvorvidt landene ønskede optagelse i et vestligt forsvarssamarbejde.

⁶⁵ Ugens Gallup, nr. 29, 1947, „Krig eller Fred“. Offentliggjort 27. september 1947. Gallups arkiv, Ugens Gallup 1945-1949.

Da drøftelserne om et nordisk forsvarsforbund brød sammen i februar 1949 ansøgte Danmark om optagelse i Atlantpagten. Den 4. april 1949 blev Danmark optaget heri.⁶⁶

Hvordan stillede de politiske partier og befolkningen sig til et nordisk forsvarsforbund – og hvordan udviklede den offentlige debat sig? Hvad angår Socialdemokratiet, har litteraturen dokumenteret, at dette vedholdende – det vil sige fra kort efter påskekrisen i marts 1948 – såvel offentligt som bag lukkede døre argumenterede for en nordisk orientering i udenrigspolitikken. Eksempelvis udtalte Hedtoft i slutningen af maj 1948:

„Det er lidt generelt, men har man ikke Ret til ... at sige, at Verden i Dag præges af Brydninger mellem to Systemer; den amerikanske Kapitalisme og den russiske Tvangskollektivering? Nordens socialdemokratiske Arbejderbevægelse vil ingen af Delene“.⁶⁷

Tværtimod måtte Danmark, såfremt Socialdemokratiets synspunkter skulle være gældende, orientere sig nordover med tætte forbindelser til Storbritannien; også militært. Et samlet Norden var dog at foretrække. Hedtoft fastholdt endnu en gang forestillingen om en tredje vej. Og dette var en vedholdende politik fra den socialdemokratiske ledelse. Knap et år senere – i begyndelsen af januar 1949 – skrev partiorganet „Social-Demokraten“ således:

„en skandinavisk forsvars-union er den ønskeligste løsning. Den svarer ikke blot til de skandinaviske folks dybe fællesskabsfølelse; men rent praktisk – politisk og militært – er det indlysende, at de tre lande forenet i et forsvarsberedskab staar langt stærkere, end hvis de er adskilte.“⁶⁸

Årsagerne til Socialdemokratiets oprigtigt mente og offentligt ytrede synspunkter om en fortsat nordisk orientering var motiveret i flere forhold: For det første var det partiets ambition, at holde Danmark fri fra spændingen

⁶⁶ Ovenstående er baseret på Thorsten Borring Olesen, „Brødrefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund“, *Den jyske historiker*, s. 151-78; Nikolaj Petersen, „Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning 1949“, i Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, 1991, s. 17-42; Helge Pharo, „Scandinavia“ i David Reynolds (ed.), *The origins of the Cold War in Europe: International perspectives*, 1994, s. 194-223; Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 100-12.

⁶⁷ Tale af Hans Hedtoft i Folkets Hus i Malmö 25. maj 1948. Citeret efter Thorsten Borring Olesen, „Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted“ i Birgit Nüchel Thomsen (red.), *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945*, her s. 36-37 jf. note 90, s. 53.

⁶⁸ „Skandinaviens forsvar og Atlantpagten“, *Social-Demokraten*, 20. januar 1949. Endnu i begyndelsen af februar 1949 stod Hedtoft fast på den nordiske løsning som højeste prioritet; jf. Hedtoft på Socialdemokratiets folketingsgruppes møde 3. februar 1949 kl. 12. FB, Socialdemokratiets rigsdagsgruppes mødeprotokol 1946-1951.

mellem Øst og Vest. Ikke-blokkpolitikken var en grundsten i regeringens udenrigspolitik, og den bedste mulighed for, at denne kunne krones med succes, var ifølge partiet at etablere et fritstående forsvarsforbund, det vil sige en alliance, der hverken orienterede sig mod Øst eller Vest. Nok så væsentlig for partiets nordiske prioritering var dog politisk-ideologiske, indenrigspolitiske og partitaktiske hensyn. Med fortsat nordisk orientering var det strategien – gennem tætte forbindelser til de norske og svenske socialdemokratier – at fremme disse partiers stillinger internt i de skandinaviske lande.⁶⁹

Partiet Venstre var i dets samtidige, offentlige udmeldinger ikke afvisende over for et nærmere nordisk samarbejde. Det havde partiet talt for gentagne gange i de første efterkrigsår. Men Venstres interesse i nordisk samarbejde var ikke af samme partitaktiske karakter som Socialdemokratiets. Liberale kræfter stod ikke nær så stærkt i de skandinaviske lande som de socialdemokratiske. Således kan det på baggrund af offentlige udtalelser og af drøftelser internt i partiets rigsdagsgruppe konstateres, at partiet på et tidligere tidspunkt end Socialdemokratiet ikke alene tvivlede på den nordiske løsning men tilmed – hvis det blev vurderet som værende vigtigt – var villigt til at bevæge sig bort fra denne. Dette afspejles af en udtalelse af Knud Kristensen i november 1948:

„Det er min overbevisning, at Danmarks politik maa gaa ind for at søge samarbejde med det vestlige omraade, ikke blot økonomisk, som er sket, men også politisk og militært. Faren ved et saadant skridt kan være stor, men den er mindre, end hvis vi staar alene.“⁷⁰

For Venstre var der tale om en balanceakt. Dele af partiet – og navnlig de menige medlemmer – var fortsat uafklarede, for bevægelsen væk fra det nordiske ville være et traditionsbrud. Så sent som i midten af januar 1949 anførte Erik Appel på et møde i partiets rigsdagsgruppe, at dansk deltagelse i en atlantisk alliance ville være et „Brud med alt hvad vi har arbejdet for siden 1864 i vort folkelige Arbejde. Norden gaar foran alt andet for os.“ Ved samme lejlighed udtalte Simon From, at han ikke „[f]andt nogen Værdi i en Atlantpagt, såfremt den ikke bød virkelig Sikring.“⁷¹ Hermed hentydede From til et møde i Udenrigspolitisk Nævn, hvor regeringen havde forklaret, at Atlantpagten realistisk set ikke ville kunne forsvare Danmark i den første tid efter etable-

⁶⁹ Thorsten Borring Olesen, „Brødrefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund“, *Den jyske historiker*, s. 151-78; Johnny Laursen „Indenrigspolitikens fortsættelse med andre midler? Samspillet mellem indenrigspolitik og udenrigsøkonomi i nyere dansk historie“, *Den jyske historiker*, nr. 73 (1996), s. 66.

⁷⁰ Knud Kristensen citeret under overskriften „Udenrigspolitiske problemer“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. aarg, nr. 3 (Jan. 1949), s. 200.

⁷¹ Simon From i Venstres rigsdagsgruppe, 13. januar 1949, kl. 11. RA, Venstres arkiv. Forhandlingsprotokoller for rigsdagsgrupperne 1943-49, nr. 26-28.

ringen. I forlængelse heraf udtalte toneangivende venstrepolitikere i offentlige debatter, at Danmark – såfremt det nordiske ikke lod sig gennemføre – måtte orientere sig vestover. Dette blev nævnt i foråret 1948 i Folketinget. Igen 15. januar, to dage efter drøftelserne i Venstres rigsdagsgruppe, erklærede Thorkild Kristensen offentligt:

„Vi maa længst muligt arbejde paa et nordisk sammenhold – *ogsaa* fordi det har en militær værdi. Men vi tør afgjort ikke afskære os fra effektiv forbindelse med Atlant-magterne, hvis vi vil gøre, hvad vi formaar for at bevare Danmark. Og hvis de nordiske lande ikke kan bevares, kan Norden det heller ikke.“⁷²

Således argumenterede Venstre i den offentlige debat frem til årsskiftet 1948/49 for, at Danmark skulle prioritere den nordiske linje i sikkerhedspolitikken, men også at landet skulle holde muligheden åben for en sikkerhedspolitisk orientering mod vest. Både-og.

Selv om Det konservative Folkeparti umiddelbart var positive over for et nordisk forsvarssamarbejde, argumenterede partiet tidligere end Venstre og Socialdemokratiet for en vestlig løsning på det sikkerhedspolitiske dilemma. Det er vist ovenfor, at Ole Bjørn Kraft i foråret 1948 udtrykte sympati for en vestlig løsning på de sikkerhedspolitiske problemer. Den linje fortsatte de konservative i 1948. Under partiets landsrådsmøde i november vedtog det en udtalelse, ifølge hvilken det ønskede:

„dansk udenrigspolitik ført i nøjeste tilknytning til og samarbejde med de vestlige magter, hvis maal er at skabe et bolværk for friheden og freden. Enhver uklarhed i Danmarks politik maa undgaas. Et militært samarbejde i Norden ser vi som et led i denne politik.“⁷³

For Det Konservative Folkeparti var der således intet til hinder for et nordisk forsvarssamarbejde, blot det blev efter den norske model, dvs. et nordisk forsvarssamarbejde knyttet til et vestligt forsvarssamarbejde.

Hvad angår Det Radikale Venstres offentlige erklæringer, er det mere vanskeligt at finde et entydigt svar. Et grundsynspunkt, der blev ytret gentagne gange, var, at Danmark skulle deltage i arbejdet inden for FN. I sommeren 1948 vedtog partiet således en landsmødeudtalelse, der understøttede landets FN-arbejde. Men samtidig argumenterede partiet for et begrænset forsvar. Argumentet var, at store udgifter til forsvaret ville „undergrave Danmarks øko-

⁷² Thorkild Kristensen citeret under overskriften „Venstremænd paa den nordiske linje“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. aarg. nr. 4 (Jan. 1949), s. 279.

⁷³ Politisk udtalelse fra Det Konservative Partis landsrådsmøde 6.-7. november 1948. Citeret efter „Konservative landsraadsmøde“, *Socialdemokratiske Noter*, 20. aarg. nr. 2 (Nov. 1948), s. 130.

nomiske og folkelige modstandsevne.⁷⁴ Denne og andre tilsvarende udmeldinger forvirrede det politiske landskab i Danmark. Det vel nok nærmeste offentligheden kom en Radikal stillingtagen, var en artikel af Bertel Dalgaard i „Politiken“ 17. januar 1949, hvor han forklarede, at man ikke kunne tage stilling til landets fremtidige sikkerhedspolitiske kurs, før den danske befolkning havde haft tid til at overveje situationen. Et par dage senere lancerede den radikale avis „Middelfart Venstreblad“ imidlertid en ide om at sende spørgsmålet om landets fremtidige sikkerhedspolitik til folkeafstemning.⁷⁵ Ved udgangen af januar 1949 kunne heller ikke Socialdemokratiet afkode Det Radikale Venstres holdning. Opfattelsen var dog, at de radikale formentlig ville støtte etableringen af et såkaldt „neutralt“, det vil sige et fritstående, nordisk forsvarsforbund.⁷⁶ Heri havde Socialdemokratiet ret, for i Det Radikale Venstres folketingsgruppe blev det i slutningen af januar 1949 vedtaget, at partiet „maa søge at undgaa, at det nordiske samarbejde slaas i stykker. – Vi skal stile efter at holde det inden for det nordiske og positivt give udtryk for herfor.“⁷⁷ Dette synspunkt blev efterfølgende fremført i Folketinget.⁷⁸

Som i de foregående sikkerhedspolitiske diskussioner var DKP også i dette spørgsmål i opposition til de øvrige politiske partier. Gennem 1948 argumenterede partiet konsekvent for øget dansk samarbejde med de „demokratiske“ og „fredelige“ kræfter i verdenspolitikken – hvormed partiet mente Sovjetunionen. Omvendt opfattede DKP fortsat Storbritannien og USA som imperialistiske og udemokratiske elementer i international politik. Det var med den grundindstilling, at partiet tog stilling til de nordiske forsvarsforhandlinger. DKP stoledes gennem 1948 og i begyndelsen af 1949 ikke på, at de nordiske lande gennem et forsvarssamarbejde ville forblive neutrale i Øst-Vest-konflikten. Tværtimod blev det i „Land og Folk“ i september 1948 forklaret, at de danske, norske og svenske regeringer kort forinden havde afholdt et udenrigsministermøde i Stockholm. Ifølge avisen havde mødet handlet om at knytte de tre skandinaviske lande til en vesteuropæisk forsvarsblok. Avisen konkluderede derfor, at „[a]lt tyder på, at der nu bliver gjort kraftige anstrengelser for at tilpasse Nordens forsvar til de britisk-amerikanske planer i

⁷⁴ „Det radikale Venstres seneste landsmødeudtalelser om militærspørgsmål“, paragraffen „19.-20. juni 1948 i København“. RA. Det Radikale Venstres arkiv. Forhandlingsprotokol. Hovedbestyrelsen, 20.9.1949-20.06.1957.

⁷⁵ „Radikal tilbageholdenhed“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. årg. nr. 4 (Jan. 1949), s. 279-280.

⁷⁶ Samme sted, s. 279-280. Der er forgæves søgt i Den Radikale Folketingsgruppes protokoller efter oplysninger om sikkerhedspolitiske diskussioner. De første drøftelser optræder fra midten af januar 1949; og her handlede disse i stigende grad om en eventuel dansk tilslutning til Atlantpagten. RA. Det Radikale Venstre. Forhandlingsprotokol for folketingsgruppen 1947-1949.

⁷⁷ Møde i folketingsgruppen, 21. januar 1949, kl. 12: Partimøde. RA. Det Radikale Venstres arkiv. Forhandlingsprotokol for folketingsgruppen 1947-1949.

⁷⁸ Jørgen Jørgensen, „Forespørgsel til regeringen af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1948/49*, 9. februar 1949, sp. 2624-2723, her sp. 2658-62.

Østersøen og Baltikum.“⁷⁹ Og denne mistillid til det nordiske projekt gik igen. 2. januar 1949 – da de nordiske forhandlinger nærmede sig en afslutning – offentliggjorde Centralkomiteen en politisk udtalelse, hvoraf det fremgik, at DKP „af al magt“ ville

„bekæmpe bestræbelserne for – med eller uden et såkaldt nordisk forsvarsforbund – at indlemme Danmark i en krigsblok eller „Atlantehavsunion“ under U.S.A.-imperialisternes kommando. Partiet modsætter sig militariseringen og oprustningen og vil stemme imod alle bevillinger til denne landskadelige politik som intet har med forsvar af Danmark at gøre.“⁸⁰

Fra DKP's side blev de nordiske forsvarsforhandlinger således betragtet med skepsis og som et forsøg på – fra Socialdemokratiets, Det Konservative Folkepartis og Venstres side – at snige en atlantisk orientering ind i nordisk politik forud for etablering af en eventuel amerikansk anført forsvarsalliance. Den opfattelse blev også formuleret af Aksel Larsen i Folketinget 9. februar 1949.⁸¹

I januar 1949 fremlagde det konservative tidsskrift „Vor Tid“ under overskriften „Nordens skæbnetime“ en skematisk oversigt over de nationale standpunkter i forhandlingerne om et nordisk forsvarsforbund:

Nordens muligheder

	Danmark	Norge	Sverige
Hvert land isoleret og neutralt	Vil ikke	Vil ikke	Vil eventuelt
Norge, Sverige og Danmark i isoleret, neutralt forbund	Vil nødvendig	Vil ikke	Vil helst
Norge, Sverige og Danmark i Alliance med Vest	Vil eventuelt	Vil helst	Vil ikke
Norge og Danmark i Alliance med Vest. Sverige isoleret neutralt	Vil nødvendig	Vil nødvendig	Vil nødvendig

⁷⁹ „Skarpt sovjetangreb på dansk udenrigspolitik“, *Land og Folk*, 21. september 1948.

⁸⁰ Politisk udtalelse fra Centralkomiteen den 2. januar 1949. ABA, DKP's arkiv, ks. 73.

⁸¹ Aksel Larsen, „Forespørgsel til regeringen af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1948/49*, 9. februar 1949, sp. 2624-2723, her sp. 2667ff.

Norge i alliance med Vest.

Sverige Danmark isoleret

neutral

Vil nødig

Vil nødig

Vil nødig

Norge, Sverige og Danmark

i forbund, i en vis forståelse

med Vest

Vil eventuelt

Vil eventuelt

Vil eventuelt

Kilde: Eigil Steinmetz: „Skandinaviens Skæbnetime“, *Vor Tid*. Særudgave af „Sorø Amt“, 5. Aarg, nr. 1, 17. Januar 1949, s. 6-7.

Orientering mod Vest

Med de nordiske forsvarsforhandlingers endegyldige forlis i februar 1949 måtte danske politikere forholde sig til to muligheder. Enten kunne Danmark forblive neutral og håbe på, at medlemskabet af FN ville skærme landet mod aggression. Eller Danmark kunne søge om optagelse i det atlantiske samarbejde, der snart ville blive etableret. I den situation var der ikke megen tvivl i Socialdemokratiets top. Hans Hedtoft satte al sin kraft ind for at overbevise både egne partimedlemmer og Det Radikale Venstre om, at en nordatlantisk løsning på sikkerhedsproblemet var at foretrække. I den forbindelse gjorde Hedtoft og andre socialdemokratiske politikere i både Folketinget og internt i Socialdemokratiet brug af de historiske erfaringer – dvs. 1930ernes udenrigspolitik og overfaldet den 9. april – som argument for tilslutningen til Atlantpagten: Danmark ville næppe overleve endnu et overfald.⁸²

Hvornår Det Konservative Folkeparti blev overbevist om, at Danmark skulle søge om optagelse i Atlantpagten er vanskeligt at vurdere på baggrund af den offentlige debat. Den konservative partihistorie konstaterer, at Ole Bjørn Kraft i september 1948 begyndte at erkende, at „det bar henimod“ Atlantpagten.⁸³ I november gav partiet i en Folketingsdebat udtryk for et ønske om en dansk militær orientering mod Vestmagterne.⁸⁴ Og 12. januar 1949 offentliggjorde Ole Bjørn Kraft en artikel i det konservative „Nationaltiden- de“. Heri hed det:

⁸² Jf. Hans Hedtofts tale på den socialdemokratiske partikongres i 1949, *Protokol for den 25. socialdemokratiske partikongres i Århus den 4., 5., 6. og 7. september 1949*, 1949, s. 51. Hans Branner har dog dokumenteret, at de historiske erfaringer i samtiden snarere tjente til at legitimere alliancetilslutningen end at de reelt betød et brud med partiets sikkerhedspolitiske synspunkter. Hans Branner, „Vi vil fred her til lands...“, *Vandkunsten* (1999/3).

⁸³ Carl Kauffeldt, *Nye tider – nye mål 1945-1966. Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede*, bd. IV, 1966, s. 112.

⁸⁴ Nikolaj Petersen, „Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning“ i Carsten Due-Nielsen (m.fl.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, s. 35.

„Der bliver saaledes som reelle politiske muligheder kun to tilbage: – *enten* at der findes en løsning, hvorved det skandinaviske forsvarssamarbejde tilknyttes det atlantiske samarbejde og forudsætningen maa i saa fald være, at denne ordning, selv om vi ikke bliver direkte deltagere i Atlantpagten, alligevel ikke vil forringe vore muligheder for at genopbygge forsvaret, først og fremmest i Norge og Danmark, eller svække de garantier, som en direkte deltagelse i selve pagten kan tænkes at give, eller at Norge og Danmark alene forhandler om deres eventuelle deltagelse i aftalerne mellem de vestlige demokratier.

For den første løsning bør alle kræfter sættes ind. Alle i Norden vil føle det smerteligt og bittert, hvis vejene på dette skæbnebestemmende område skulde skilles.“⁸⁵

Det Konservative Folkeparti gav i den offentlige debat udtryk for et ønske om dansk tilslutning til Atlantpagten fra efteråret 1948. Og fra årsskiftet 1948-49 stod det på baggrund af partiets offentligt erklærede synspunkter entydigt klart, at Det Konservative Folkeparti ønskede en vestorientering.

Venstre var i den offentlige debat splittet i spørgsmålet. Dele af partiet argumenterede for det nordiske spor i udenrigspolitikken (jf. ovenfor). Men som månederne gik, stillede partiets udenrigs- og sikkerhedspolitiske ordfører sig stadig mere positivt over for den atlantiske løsning. For Venstre var der tale om en modningsproces, hvor atlantisterne vandt frem. Eksempelvis argumenterede også Venstre i Folketinget i november 1948 for en sikkerhedspolitisk vestorientering.⁸⁶ Og selv om partiet så sent som i begyndelsen af februar 1949 forsvarede en nordisk løsning, var det kun på betingelse af, at de vestlige lande ville yde en nordisk alliance våbenstøtte. Med andre ord: Reelt en sikkerhedspolitisk orientering mod vest.⁸⁷ Da beslutningen om landets fremtidige sikkerhedspolitiske stilling skulle tages, var Det Konservative Folkeparti og Venstre enige om – og det ytrede de offentligt – at Danmark skulle tilsluttes et vestligt forsvarssamarbejde.

Hvad angik Det Radikale Venstre, var situationen mere sammensat. Da det i slutningen af februar 1949 stod klart, at der næppe ville blive etableret et nordisk forsvarsforbund, manede Jørgen Jørgensen internt i den radikale folketingsgruppe til besindighed.⁸⁸ En uges tid senere – i begyndelsen af marts – understregede Jørgensen ligefrem, at det endnu var umuligt for partiet at

⁸⁵ Ole Bjørn Kraft, „Nu maa vi tage vor Beslutning“, *Nationaltidende*, 12. januar 1949.

⁸⁶ Nikolaj Petersen, „Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning“ i Carsten Due-Nielsen (m.fl.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, s. 35.

⁸⁷ Edvard Sørensen, „Forespørgsel til regeringen af Gustav Pedersen m.fl.“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1948/49*, 9. februar 1949, sp. 2624-2723, her sp. 2646.

⁸⁸ Jørgen Jørgensen i Det Radikale Venstres folketingsgruppe 24. februar 1949, kl. 12. Partimøde. RA. Det Radikale Venstres arkiv. Forhandlingsprotokol for folketingsgruppen 1947-1949.

tage stilling til spørgsmålet om dansk tilslutning til Atlantpagten. Det var hans opfattelse, at partiet måtte se med interesse på, hvad denne alliance ville indeholde. Den udmelding førte efterfølgende til debat. Dele af folketingsgruppen mente, at partiet ikke under nogen omstændigheder burde støtte en alliancebeslutning, medens andre dele af gruppen – Jørgen Jørgensen og Svend Jørgensen – betragtede spørgsmålet partitaktisk. Sidstnævnte anførte, at det ville være farligt for landet at ligge isoleret hen – og partiet ville få 3/4 af befolkningen imod sig, såfremt man tog „strengt afstand fra atlantunionen“. Svend Jørgensen frygtede, at Det Radikale Venstre ville blive slået i hartkorn med DKP som Folketingets eneste to partier, der ikke ønskede en sikkerhedspolitisk aftale med Vestmagterne. Bertel Dahlgaard mente imidlertid, at det nu måtte være givet, at Danmark ville blive optaget i „atlantunionen“. Derfor blev spørgsmålet for Det Radikale Venstre „delvis af taktisk karakter“. Ifølge Dahlgaard kunne partiet ikke offentligt sige, at det ikke ville støtte en alliancebeslutning. Snarere måtte partiets stillingtagen til Atlantpagten „ske gennem en fremadskridende proces.“ Jørgen Jørgensen lukkede imidlertid for diskussionen, da han foreslog, at partiet måtte forholde sig til tingene i den rækkefølge, som de blev fremlagt.⁸⁹ Og denne linje forfulgte partiet. 2. marts blev der afholdt møde i Udenrigspolitisk Nævn, og her anmodede Jørgen Jørgensen regeringen om, at den frem for at bidrage til formuleringen af Atlantpagtens bestemmelser snarere søgte at få undersøgt, hvordan de ledende lande tænkte sig, at pagten reelt skulle fungere.⁹⁰ I de følgende uger forsøgte partiet gennem nævnet at få vished om pagtens indhold, før partiet kunne tage stilling til, om det ønskede Danmark optaget heri.⁹¹

DKP var imod dansk tilslutning til et atlantisk samarbejde. I 1948 havde det sovjetiske kommunistparti givet ordre til, at DKP skulle stille sig afvisende over for ethvert militært samarbejde med Vestmagterne, og med formuleringer om at fremme fred og internationalt samarbejde havde DKP gennem forårsmånederne konsekvent argumenteret imod enhver dansk udenrigs- og sikkerhedspolitisk relation til Storbritannien og USA, der blev fremstillet som imperialistiske nationer og fredens modstandere. På et møde i KB-hallen den 3. marts 1949 udtalte Aksel Larsen således, at: „[vi, anm.] bekender vor solidaritet med Sovjetunionen og Sovjetunionens folk, fordi det kæmper for freden...“.⁹² Og dagen efter erklærede Larsen direkte i „Land og Folk“, at DKP i tilfælde af krig ville „rejse folket til kamp mod angriberen ... enten det saa

⁸⁹ Debat i Det Radikale Venstres folketingsgruppe 2. marts 1949, kl. 9. Partimøde. RA. Det Radikale Venstres arkiv. Forhandlingsprotokol for folketingsgruppen 1947-1949.

⁹⁰ Møde i Udenrigspolitisk Nævn, 2. marts 1949. RA. UM. 3.E.92.

⁹¹ Jf. Det Radikale Venstres folketingsgruppes møder i marts 1949. RA. Det Radikale Venstres arkiv. Forhandlingsprotokol for folketingsgruppen 1947-1949.

⁹² Citeret efter „Aksel Larsen om Atlantpagt og stillingen til Sovjet“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. aarg. nr. 6 (1949), s. 437-438, her s. 438. Se også kapitel 16.

er en enkeltstat eller en koalition som Atlantblokken, og vi vil kæmpe side om side med alle, som modsætter sig angriberen.“⁹³

Den 22. marts fremsatte regeringen forslag om dansk tilslutning til Atlantpagten. Og den 24. marts besluttede Folketinget, at Danmark skulle søge om optagelse i den atlantiske alliance. Socialdemokratiet, Venstre (fraset Erik Appel der ønskede at Danmark skulle indtage en „uafhængig stilling i folkesamfundet“) og Det Konservative Folkeparti samt Viggo Starcke stemte alle for forslaget. Det Radikale Venstre, DKP og fire ud af Retsforbundets seks mandater stemte imod. Stemmefordeling: 119 mod 23. Efter 1. behandlingen af lovforslaget foreslog Det Radikale Venstre og Retsforbundet, at forslaget om dansk alliancetilslutning blev sendt til folkeafstemning. Dette blev dog afvist af Rigsdagen.⁹⁴ Danmark tiltrådte Atlantpagten 4. april 1949.

Var der overensstemmelse mellem partiernes og opinionens synspunkter? I befolkningen eksisterede i sensommeren 1948 ifølge Gallup en betydelig støtte til dansk tilslutning til et nordisk forsvarsforbund på hele 72 pct. På dette tidspunkt var blot 13 pct. imod et sådant samarbejde, medens 15 pct. ikke vidste, hvad de skulle svare. De adspurgtes synspunkter fordelte sig på følgende måde:

Nordisk forsvarsforbund (september 1948)

	For*	Imod*	Ved ikke*
Socialdemokrater	73	14	13
Radikale	56	26	18
Konservative	84	8	8
Venstre	79	7	14
Retsforbundet	73	20	7
Kommunister	49	40	11
Ikke stemmeret	73	9	18

* = angivet som procent af de adspurgte.

Kilde: Ugens Gallup, nr. 28 1948: Nordisk militært samarbejde.

Den følgende måned offentliggjorde Gallup imidlertid en undersøgelse baseret på spørgsmålet: Skulle Danmark „have en vestlig militæralliance“? Spørgs-

⁹³ „Aksel Larsen om Atlantpagt og stillingen til Sovjet“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. aarg. nr. 6 (1949), s. 437-438.

⁹⁴ „Forslag til Rigsdagsbeslutning om Danmarks tilslutning til en Nordatlantisk Traktat“, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1948-49*, sp. 3706-67, her sp. 3767; „Atlantpagten – Rigsdagens vedtagelse“, *Socialdemokratiske Noter*, AIC, 20. aarg. nr. 6 (1949), s. 415.

målet var blevet stillet tilbage i august 1948. Heraf fremgik det, at 45 pct. af de adspurgte gik ind for en sådan tanke. 30 pct. var imod, medens 25 pct. ikke kunne tage stilling til spørgsmålet. Blandt de adspurgte fordelte svarene sig på nedenstående måde:

Tilslutning til et vestligt forsvarsforbund? (oktober 1948)

	Ja*	Nej*	Ved ikke*
Socialdemokratiet	45	31	24
Radikale	39	46	15
Konservative	71	13	16
Venstre	54	21	25
Retsforbundet	48	37	15
Kommunister	–	86	14

* = angivet som pct. af de adspurgte.

Kilde: Ugens Gallup, nr. 30 1948: Bør Danmark have en vestlig Militæralliance.

Dagbladet B.T. efterlod ikke tvivl om det foretrukne valg i denne artikel den 31. januar 1949.

Set under ét eksisterede der således i den danske opinion hen over sommeren og efteråret 1948 et betydeligt ønske om tilslutning til en militæralliance. Størst interesse var der for en nordisk løsning. Ses de to opinionsundersøgelser sammen, er det bemærkelsesværdigt, at de konservative vælgere ytrede størst ønske om dansk tilslutning til såvel en nordisk som en vestlig forsvarsalliance. Forårets begivenheder i både ind- og udland havde overbevist dem om, at isoleret dansk neutralitet ikke var en farbar vej.

Men hvorledes så befolkningen på spørgsmålet om et nordisk forsvarsforbunds tilknytning til Vestmagterne. Herom fremlagde Gallup i december en undersøgelse, der viste, at blot 29 pct. af den danske befolkning ville støtte en nordisk forsvarsalliance uden en aftale med de vestlige lande, mens hele 45 pct. ønskede at støtte et nordisk forsvarsforbund, såfremt der eksisterede en aftale med Vestmagterne.⁹⁵ Som sådan blev danskerne ved årsskiftet 1948/49 stadig mere trygge ved en orientering vestover. Men ligesom det politiske system i Danmark havde vanskeligt ved at finde et sikkert fodfæste, var også befolkningen usikker. I midten af februar 1949 – dvs. umiddelbart efter de nordiske forhandlingers sammenbrud – kunne Gallup offentliggøre endnu en undersøgelse, ifølge hvilken der nu var flertal for at genoptage de nordiske forhandlinger, medens holdningerne var nøjagtig delte på spørgsmålet, om den danske regering skulle følge det norske eller svenske standpunkt.⁹⁶ Da Hedtoft omkring månedsskiftet februar/marts 1949 offentliggjorde, at Danmark ville søge om optagelse i Atlantpagten, steg andelen af danskere, der fandt denne beslutning fornuftig fra 36 til 47 pct. Tilhængere af neutralitet faldt fra 36 til 26 pct., medens folk uden standpunkt forblev omkring 30 pct.⁹⁷ Set fra oven afspejlede såvel debatten blandt de politiske partier som den danske befolknings synspunkter på landets fremtidige sikkerhedspolitiske kurs en fundamental usikkerhed. På den ene side stod det klart, at isoleret neutralitet ikke var en reel mulighed. Men på den anden side stod det endnu uafklaret, hvorledes landet da skulle tackle udfordringen.

Det er ovenfor vist, at der eksisterede en udtalt modsætning mellem befolkningens og Folketingets synspunkter på spørgsmålet om tysklandsbrigadens udsendelse i 1947. Karakteristisk er det, at en lignende (om end mindre) modsætning mellem befolkningens holdninger og Folketingets beslutning gjorde sig gældende i forbindelse med landets optagelse i Atlantpagten i 1949. Hvor mere end 80 pct. af Folketingets medlemmer stemte for optagelsen i marts 1949, var kun knap 50 pct. af befolkningen fuldstændig enige i den beslutning, medens resten enten var uafklarede eller direkte modstan-

⁹⁵ Ugens Gallup nr. 38 1948, „Det nordiske forsvar og militærhjælp fra vestmagterne“. Offentliggjort 11. december 1948. Gallups Arkiv.

⁹⁶ Ugens Gallup nr. 7-8 1949, „Befolkningen og de brændende udenrigspolitiske spørgsmål“. Offentliggjort 19. februar 1949. Gallups Arkiv.

⁹⁷ Ugens Gallup nr. 10 1949, „Befolkningen forlader neutralitetsprincippet“. Offentliggjort den 5. marts 1949. Gallups arkiv 1945-1949. Gallups Arkiv.

dere heraf. Der blev da også arrangeret hele to demonstrationer uden for Christiansborg 23. marts 1949. DKP arrangerede den ene og Dansk Fredsråd den anden. I „Land og Folk“ nævntes det, at demonstrationen havde talt 75.000 modstandere, medens „Berlingske Tidende“ anførte, at der blot havde været 6.000 på gaden. I nærværende sammenhæng er det afgørende ikke, hvor mange der demonstrerede mod alliancebeslutningen. Det afgørende er, at demonstrationen som politisk udtryksmiddel nu blev taget i anvendelse i den sikkerhedspolitiske debat. Protestbevægelsernes modstand mod det sikkerhedspolitiske flertal på Christiansborg blev udgjort af noget, der siden er blevet betegnet som „sære alliancer“, for hvor DKP var kommunistisk, var Dansk Fredsråd et samarbejdsorgan for pacifistisk anlagte kræfter.⁹⁸ Der var meget, der splittede disse to grupper. Det, der imidlertid samlede dem denne dag, var modstanden mod alliancebeslutningen.

Delkonklusion 1945-1949

Skønt stort set alle kræfter i det politiske liv efter befrielsen i den offentlige debat søgte at efterlade indtryk af en overordnet enighed om landets fremtidige stilling i international politik, ses der allerede i befrielsessommeren konflikttegn mellem DKP og den øvrige del af det partipolitiske system. Konflikten kom især til udtryk i forbindelse med debatterne om Danmarks optagelse i De Forenede Nationer. Striden stod først og fremmest mellem DKP og Socialdemokratiet.

Følges debatten ses den samme skillelinje i de følgende år. Samtidig ses det, at Det Radikale Venstre, navnlig i diskussionerne om Danmarks deltagelse i besættelsen af Tyskland, befandt sig i en vanskelig situation. Betydelige dele af partiet tog af økonomiske, ideologiske og afspændingspolitiske årsager afstand fra dansk deltagelse i besættelsesopgaverne. Når den holdning skabte vanskeligheder for partiet, havde det sin årsag i, at Det Radikale Venstre i debatten dermed reelt stillede sig på linje med DKP. Vel var motivationerne bag de to partiers politikker forskellige. Men i debatten kom de holdningsmæssigt til at stå side om side. Det skulle siden blive et problem for de radikale (se nedenfor).

Påskekrisen i marts 1948 markerede et brud i debatten. Hvor politikerne frem til 1948 havde søgt at finde fælles fodslag i udenrigspolitikken deltes vane-dene nu. Vel havde de gamle partier tidligere stillet sig kritisk til DKP, men det revolutionære parti havde i de første efterkrigsår oplevet en betydelig sympati på grund af partiets indsats i modstandsbevægelsen. DKP udnyttede dygtigt den sympati, der samtidig gjorde det vanskeligt for de gamle partier at

⁹⁸ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*, 1997, s. 17-20.

tage utvetydigt afstand fra DKP. Med påskekrisen fik de gamle partier imidlertid mulighed for at udstille DKP og relationen til Sovjetunionen. Med den viden, der i dag foreligger om krisen, synes det oplagt, at de gamle partier, især Socialdemokratiet, benyttede påskekrisen som anskuelsesundervisning for tvivlerne: Danmark var sårbart og DKP et revolutionært, ikke-demokratisk parti, der blot ventede på en mulighed for ved sovjetisk hjælp at kuldaste det danske samfund.

Fra påskekrisen frem til foråret 1949 vedrørte de sikkerhedspolitiske debatter spørgsmålet om, hvilken sikkerhedspolitik Danmark skulle anlægge fremover. Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre var enige om, at medlemskabet af FN i sig selv ikke var tilstrækkeligt til at garantere Danmarks fremtidige frihed. I de første måneder efter påskekrisen var der en overvejende enighed mellem de tre partier om, at Danmark skulle søge en nordisk løsning på sikkerhedsproblemet. Det var et udtryk for, at politikerne fra de tre partier alle søgte at holde Danmark fri af den konflikt mellem Øst og Vest, der nu var en realitet. I efteråret 1948 tog den danske debat imidlertid en drejning. Politikere fra Venstre og Det Konservative Folkeparti begyndte at udtale sig om en vestlig løsning på de sikkerhedspolitiske vanskeligheder. Men der var tale om en proces, hvor andre politikere fra de to partier fortsat ønskede en nordisk forsvarsunion.

Frem til de nordiske forsvarsforhandlingers forlis i begyndelsen af 1949 argumenterede ledende socialdemokrater dog entydigt for den nordiske løsning. Det var først, da det stod klart, at denne ikke lod sig gennemføre, at partiets top i den offentlige debat slog ind på en vestlig løsning. Som for partiet Venstre gjaldt det dog også for Socialdemokratiet, at visse folketingsmedlemmer i den offentlige debat stillede sig kritisk over for tilslutningen til Atlantpagten.